

İSLAM HUKUKUNDAKİ KAVRAMLARIN KLASİK İKTİSATTA ALTERNATİFİ ARANMALI MI? GARAR VE CEHÂLET KAVRAMLARI ÖZELİNDE BİR TARTIŞMA

Should Alternatives to Concepts in Islamic Law be Sought in Classical Economics? A Discussion on the Concept of Gharar and Ignorance

Doktora Öğrencisi. Feyza CEVHERLİ

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalı, YÖK 100/2000 Bursiyeri, Sakarya/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4423-6539>

Doktora Öğrencisi. Saime KAVAKCI

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Ana Bilim Dalı, YÖK 100/2000 Bursiyeri, Sakarya/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8257-6983>

ÖZET

Kavramlar dünyası akademik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Bu temeli oluşturan dayanak noktaları, alanların kendilerine özgü dil bilimleri çerçevesinde şekillenmektedir. Geçmişte akademik alanlar daha homojen yapıya sahipken, yıllar itibariyle iç içe geçerek heterojen bir yapı kazanmıştır. Bu yapı, bazı kavramların ortak alanda yer almalarına sebep olmuştur. Bu ortak alanda yer alan kavramlar her zaman aynı anlamda kullanılmamaktadır. Bu da çalışma alanlarının teorik çerçevesini çizebilme hususunda kargaşaya yol açmaktadır. Bunun yanı sıra bazı kavramların farklı alanlarda karşılığı bulunmamaktadır. Bu eksiklik ise mevcut kavramlarla karşılanmaya çalışılmakta fakat bu durum kavram kargaşasına sebep olmaktadır.

Çalışmada, İslam hukukunda yer alan garar ve cehâlet kavramlarının iktisat literatüründe yer alan risk ve belirsizlik kavramlarının ikamesi olup olamama durumu incelenmektedir. Bu bağlamda garar ve cehâlet ile risk ve belirsizlik kavramlarının kendi disiplinleri içerisindeki kullanımları incelenerek, söz konusu kavramlara ait sınırlar çizilmiştir. Zikredilen kavramlar kendi alanlarına özgü anlamlar taşımaktadır, bu nedenle birbirleri yerine kullanılmalarının uygun olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi ve Finansı, Garar, Cehâlet, Risk, Belirsizlik.

ABSTRACT

The world of concepts forms the basis of academic studies. The mainstay of this is shaped within the framework of the linguistic sciences of the fields. In the past, academic fields had a more homogeneous structure and in time, they became intertwined and acquired a heterogeneous structure. This structure caused some concepts to take place in the common area. The concepts in this common area are not always used in the same sense. This leads to confusion about the theoretical framework of the study areas. In addition, some concepts do not have equivalents in different fields. This deficiency is tried to be met with the existing concepts, but this situation causes confusion. The study examines whether the concepts of gharar and ignorance in Islamic Law are substitutes of risk and uncertainty concepts in the economic literature or not. In this context, the use of the concepts of gharar and ignorance and risk and uncertainty within their own disciplines are examined and the boundaries of these concepts are drawn. These concepts have specific meanings in their own fields, therefore, it has concluded that they are not suitable to be used interchangeably.

Keywords: Islamic Economics and Finance, Gharar, Ignorance, Risk, Uncertainty.

1. GİRİŞ

İlim dünyasının temelini oluşturan kavramlar ve bu kavramlara ait tanımlar ilgili disiplinlerin sınırlarını belirlemektedir. Kavramlar ve kullanımlarına dair genel olarak iki yaklaşım tarzı bulunmaktadır. Birincisi; disiplinler arası ortak isimlendirilen kavramlardır. Bu kavramların muhtevaları kullanıldıkları alanlara göre farklılık göstermektedir. İkinci ve çalışmamızın ana temasını oluşturan yaklaşım ise farklı disiplinlerde yer alan farklı kavramların birbirine benzemesi ve bu sebeple de birbiri yerine kullanılma çabasıdır. Her

disiplinin kendine özgü kavramları vardır. Burada önemli olan, farklı disiplinlerdeki farklı kavramların birbirlerinin alternatifi olup olamayacağı meselesidir.

Çalışmamız, İslam hukukunda yer alan garar-cehâlet kavramları ve İktisat literatüründe yer alan risk-belirsizlik kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. İslam hukuku literatüründe garar; “*Akđin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşımasını ifade eden fıkıh terimi*” (Dönmez, 1996: 366); cehâlet ise “*Dinî hükümleri bilmeme, hukukî işlemlerde işlem konusunun belirsizlik veya bilinmezliği anlamlarına gelen fıkıh terimi*” (Dönmez, 1993: 219) olarak tanımlanmaktadır. İktisat terminolojisinde ise risk; “*Belirli bir olayla ilgili karar verilmesi gereken bir durum olması ve bu olasılık dağılımının bilinmesi*” belirsizlik ise; “*Olasılık dağılımının bilinmediği bir durum*” olarak tanımlanmaktadır (Knight, 1964). Bu kavramlar İslam iktisadı perspektifinden değerlendirildiğinde, özellikle ticari muamelelerde yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin, kazancın helâl olması için tarafların riske katlanmaları gerekmektedir. Oysa iktisat bilimindeki anlamıyla risk kavramı, kişilerin garar veya cehâlet içeren işlemler yapmalarına ve dolayısıyla haksız kazanç elde etmelerine sebebiyet verebilen bir kavramdır.

Çalışmamızda, İslam hukukunda yer alan ve akitlerin sıhhatine etki eden garar ve cehâlet kavramlarının, klasik iktisatta birbirlerinin ikamesi olarak da kullanılan risk ve belirsizlik kavramları ile karşılanma durumu ele alınmıştır. Kavramlar öncelikle kendi disiplinlerindeki kullanımlarıyla tanımlanmış, literatürde nasıl ele alındıkları ortaya konmuştur. Araştırma, bu kavramlar birbirleri yerine kullanılabilir mi, hangi durumlarda kullanılabilir ve bu kavramların birbirlerini karşılama düzeyleri nedir soruları üzerinden yürütülmüştür.

Araştırma yöntemi, araştırmanın amacını gerçekleştirebilmek için kullandığı genel yaklaşımdır. Çalışmamızda, nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırmaların amacı olgu ve olayları betimlemek, sebeplerini ortaya koymak ve ileriye dönük ışık tutmaktır (Başol, 2008). Nitel yaklaşımın önemli avantajlarından biri, sosyal olguların göreliliğini ve hareketliliğini yakalamaya ve anlamaya imkan vermesidir. Bu açıdan nitel araştırmalar olguyu bireylerin perspektifinden görebilmeyi ve bu bakış açılarını oluşturan sosyal yapı ve süreçleri daha net bir biçimde ortaya koyabilmeyi sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 1999). Çalışmamızda veri toplama aracı olarak, nitel araştırmalarda kullanılan yöntemlerden literatür tarama yöntemi kullanılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız garar-cehâlet ve risk-belirsizlik kavramları üzerinde bir literatür taraması yürütülmüştür. Bu kavramlar, çalışıldıkları alanlar itibarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Öncelikle garar ve cehâlet kavramları, daha sonra risk ve belirsizlik kavramları incelenmiş, sonuç bölümünde ise kavramların birbirleri yerine kullanımının tahlili yapılmaya çalışılmıştır.

2. İSLAM HUKUKUNDAKİ KAVRAMLARIN KLASİK İKTİSATTA ALTERNATİFİ ARANMALI MI? GARAR VE CEHÂLET KAVRAMLARI ÖZELİNDE BİR TARTIŞMA

2.1. Garar-Cehâlet ve Risk-Belirsizlik Kavramları Üzerine

Bu bölüm iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde garar ve cehâlet kavramlarının temel kaynaklardan hareketle ne şekilde tanımlandığı ele alınmakta ve bu kavramlar güncel çalışmalardaki kullanımıyla karşılaştırılmaktadır. İkinci bölümde ise risk ve belirsizlik kavramlarının iktisat literatüründe yerleşik kullanımının ne olduğu ve bunun güncel çalışmalarda nasıl ele alındığı tartışılmaktadır.

2.2. Garar ve Cehâlet

2.2.1. Garar Kavramı ve Kullanım Alanları

Garar; sözlükte bilinmezlik, belirsizlik (Erdoğan, 2016: 154), tehlike (İbn Manzûr: 13; Zebîdî, 1974: 216; Sarı, 1980: 1087), risk, kişinin bilmeden canını veya malını tehlikeye sokması anlamlarına gelmektedir (Karaman vd., 2009: 176). Garar, dış görünüşü insanlar tarafından sevilen, ancak iç yönünden insanlar tarafından hoşlanılmayan şeydir (Karâfî, 1998: 435). Kişinin nefsini ve malını bilmeden yok oluşa maruz bırakması (Darîr, 1995: 47) olarak tanımlanan garar, ıstılahi olarak; akitlerin, haksız kazanca yol açacak kadar belirsizlik taşımasını ifade etmektedir (Dönmez, 1996: 366).

Kendisinden kastedilen şey bilinmeyen ve tesliminden aciz olunan her türlü satış garar kapsamındadır (Kâsânî, 1974: 147). Örneğin; bir balıkçı başka bir kimseye “bugün avlayacağım balığı sana şu kadara sattım” dese karşı taraf da kabul etse, bu gararlı bir satış olmuştur (Zebîdî, 1974: 216). Çünkü balıkçı, mâliki olmadığı, elinde olmayan, sahip olup olamayacağı da belli olmayan dolayısıyla alıcıya teslim

edememe ihtimali olan bir şeyi satmıştır (Karâfi, 1998: 432). Bir satışın tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için, satıma konu olan şeyin mal, malın mevcut ve tesliminin mümkün olması şarttır (İbn Rüşd, 1995: 138; Karaman, 2009: 167; Güney, 2013: 193).

Sonucu kapalı olan şey olarak da tanımlanan garar (Serahsî, 1993: 194), bilgisizlikten kaynaklanan bir risk türü olarak kabul edilir. Bu tür akitlerde alıcı ne aldığını bilmez, satıcı ne sattığını bilmez. Fakat İslam hukukunda akitlerde şeffaflık son derece önemlidir. Bu sebeple garar, akitlerde mevcut olması istenilen bir durum değildir. İçinde risk unsuru taşıdığından dolayı garar, bilinmezlik ve belirsizlikten daha genel bir anlama gelmektedir, denebilir (Döndüren, 2016: 66).

Garar, genelde maldaki, bedeldeki veya vadedeki bilinmezliğin söz konusu olduğu işlemlerde görülmektedir (Bayındır, 2015: 35). Hukukî işlemlerin ya aslında ya da vasıflarında ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Hanefiler ile diğer üç mezhep arasında, bâtil-fâsit ayrımı bulunmaktadır. Hanefiler, akit konusunun aslında olan gararla, vasıf ve miktarında olan gararı birbirinden ayırmaktadır (Apaydın, 1995: 417). Çünkü konuyla ilgili eksik demek, kuruluş şartlarıyla ilgili eksik yani akdin aslında bir eksik var demektir. Akdin aslında eksiklik varsa bu akde bâtil adını vermişlerdir. Bâtil ıstılahta, hukukî işlemlerin bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle hükümsüz olması anlamına gelmektedir (Bardakoğlu, 1992: 476). Buna göre bâtil akit, in'ikad şartlarından birisini içermeyen akitlerdir. Mesela mevcut olmayan, insanlar arasında mal olarak kabul edilmeyen, teslimi mümkün olmayan bir şeyin satımı gibi (Kâsânî, 1974: 147). Fâsit akit; "Aslen sahih olup da vasfen sahih olmayan yani zaten mün'akid olup da bazı evsaf-ı hariciyesi itibarıyla meşru' olmayan akitlerdir." (Ahmet Cevdet Paşa, 1982: 109). Bu akitler, hukukî varlıkları olan akitlerdir ve fesadı giderildiği takdirde sahih akde dönüşebilmektedirler (Apaydın, 1995: 418; Dönmez, 1993: 221; Karaman, 2009: 269).

Hukukî işlemlerde mevcut olan garar, işlemlerin sıhhatini dört durumda etkilemektedir:

1. Gararın bedelli akitlerde veya benzer sözleşmelerde olması: Alım-satım, kiralama ve ortaklık bedelli akitlerdendir. Hibe, vasiyet gibi teberru akitlerinde garar bulunması, akdin sıhhatini etkilememektedir (Döndüren, 2016: 66).
2. Gararın aşırı olması: Akitlerde baskın olan ve bu sebeple akdin temel vasfı haline gelmiş olan garar, aşırı kabul edilmektedir. Örneğin, anne karnında olan yavru hayvanın, annesinden ayrı satılması durumunda bir belirsizlik bulunmaktadır. Bu belirsizlik akdi geçersiz kılar. Çünkü belirsizlik, akdin temel vasfı halindedir. Gararın orta derecede sayıldığı durumlarda ise çok ile az garar arasındaki belirsizlik hali vardır. Bu durumlarda garar, akitlerin geçerliliğini etkilememektedir. Piyasa fiyatları üzerinden gerçekleştirilen satımlar bu durumlardandır (Dönmez, 1996: 369). Gararın az olduğu durumlar ise neredeyse her akitte var olan, akdin sıhhatine engel olmayan durumlardır. Örneğin, sabit bir para karşılığında bir yerden doyuncaya kadar su içilmesi (Güney, 2013: 260).
3. Gararın, sözleşmeye konu olan asıl şeyde bulunması: Ağaçları satmadan olgunlaşmayan meyvelerin satımı örneğinde, belirsizlik akdin konusunda aslen vardır. Dolayısıyla garar akdin sıhhatini etkiler. Belirsizlik, akdin konusuna tabi olan şeyde mevcutsa, akdin sıhhatini etkilememektedir. Örneğin, henüz olgunlaşmamış meyvelere sahip olan ağaçların satımı böyledir (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, 2018: 760).
4. Gararın bulunduğu sözleşmenin bir ihtiyaca binaen yapılmış olmaması: Garar içeren akit yapılmadığı takdirde meşakkate düşülmelidir (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, 2018: 760). İhtiyaç durumlarında gararın akdin sıhhatini etkilemeyeceği kabul edilmiştir. Fakihler, gararlı satıma ihtiyaç duyulması, garardan sakınmanın mümkün olmaması, bu durum için meşru yolların kapalı olması halinde garar içeren akitlerin caiz olduğu görüşündedirler (Darîr, 1995: 599-604).

Garar yasağının Kur'ân-ı Kerîm'deki en kuvvetli dayanağı, bâtil yoldan kazanç elde etmeyi yasaklayan ayetlerdir (el-Bakara 2: 188; en-Nisâ 4: 29, 161; et-Tevbe 9: 34). Garar ve aynı kökten olan kelimelerin hadislerde geçtiği ve aldatmayla ilgili ticari işlemlerin yasaklandığı görülmektedir (el-Buhârî, 1981; Müslim, 1981; Ebû Dâvûd, 1981).

Hukukî işlemlerde asıl olan tarafların beklenmedik bir zarara ve risk altına girmelerine engel olmaktır. İslam hukukçuları bu ilkeyi esas alarak hukukî işlem ve ticarî işlemlerde, tarafların haklarını korumayı amaçlamışlardır. Garar yasağı, riske dayalı haksız kazancın engellenmesi içindir. Risk ticareti olarak da tanımlanan (Gamal, 2001: 33) gararın butlan ve fesat sebebi sayılmasıdaki amaç; emniyet ve adaleti

sağlamak, önceden bilinmemek yüzünden tarafların zarara uğramalarını önlemektir (Dönmez, 1996: 370; Kamali, 2002: 77-78). Gararın, kendisine neden olan gabn sebebiyle, yani tarafların bedelleri arasındaki eşitsizlik neticesinde ortaya çıkan haksızlığı önlemek amacıyla yasaklandığı görüşü mevcuttur (İbn Rüşd, 1995: 119). Garar, “sıfır toplamlı oyun” olarak da ifade edilmektedir ki bu; taraflardan birinin kazancının diğerinin kaybı ile gerçekleştiği akitlerdir. Dolayısıyla garar, akitlerin “sıfır toplamlı oyun” haline gelmesini önlemek için yasaklanmıştır (Suwailem, 2000). Gararın yasaklanmasının bir diğer amacı da subjektif risklerin engellenmesidir (Tunç, 2013: 124). Zira hukuk, toplumun huzur ve güven içinde yaşamasını sağlamalıdır.

1.1.2. Cehâlet Kavramı ve Kullanım Alanları

Cehâlet, dini hükümleri bilmeme, hukukî işlemlerde işlem konusunun belirsizlik ya da bilinmezliği anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 129; Dönmez, 1993: 219; Sarı, 1980: 252; Erdoğan, 2016: 68). Cehâlet, bilginin zıttı olarak da tanımlanmaktadır (İbn Fâris, 1979: 489).

Fıkıh eserlerinde garar ve cehâlet terimleri zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Fakat bu terimler aynı değildir ve arada farklılıklar bulunmaktadır. Genel itibarıyla ayırmak gerekirse, akdin konusuyla ilgili belirsizlikler garar, bilinmezlikler ise cehâlet terimiyle ifade edilmektedir (Karaman, 2009: 167; Dönmez, 1993: 221). Cehâleti, gararı meydana getirici sebeplerden biri olarak tanımlayan bir yaklaşım da mevcuttur (Güney, 2013: 85). Garar ve cehâlet kavramlarının birbirleri yerine kullanılmakta olduğunu belirten Karâfi (1998); garar ve cehâlet özelliği taşıyan akitlere dair hadislerde yer alan yasakların, kul hakkını kapsamakla birlikte Allah hakları olarak nitelendirilen haklardan olduğunu, Allah'ın bunları kulun malını korumak için yasakladığını belirtmektedir. Bu yasağa ilişkin hükümler, İslam hukukunda kamu düzeninden sayılmaktadır (Karaman, 2009: 167; Dönmez, 1996: 370). Bu konuda kapsamlı çalışmaları olan M. Sıddık Darî ise garar ve cehâlet kavramları ile ilgili fikrini “Garar cehâletten daha kapsamlıdır; her meçhul garardır, fakat her garar meçhul değildir.” şeklinde açıklamıştır (Darî, 1995: 60).

Elde edilip edilmeyeceği bilinmeyen şey garar, elde edilmesine dair herhangi bir belirsizlik olmamakla birlikte vasıfları bilinmeyen şey cehâlet olarak tanımlanmaktadır. Örnek olarak kaçan bir atın satımı ele alınacak olursa; önceden nitelikleri bilinen bir at kaçıp kaybolmuşsa bu atın satımı sadece garara, perdenin arkasında olduğu için vasıfları bilinmeyen ancak silüeti görünen bir atın satımı ise sadece cehâlete örnektir. Hem nitelikleri bilinmeyen hem de kaçıp kaybolan bir atın satımı ise her iki durumun bir arada oluşuna örnek olarak açıklanabilir (Dönmez, 1996: 366).

İslam borçlar hukukunda akit yapılırken karşılıklı rızanın bulunması gerekliliği vardır. Akit konusu hakkında yeterli bilgi sahibi olunması ve aynı zamanda akit konusunun belirlenmiş olması da bahsedilen karşılıklı rızanın bir ön şartıdır (Güney, 2010: 492).

İslam hukukçuları akdin unsurlarının cins, sıfat, miktar ve vade yönünden anlaşmazlığa sebep olmayacak derecede bilinmesi hususunda ittifak halindedirler. Bu yüzden Hanefî fukaha tarafından akdi ifsad eden cehâletin ölçütü, ‘*nizaya sebebiyet vermesi*’ olarak belirlenmiştir (Kâsânî, 1974: 156).

Cehâlet ve garar kavramlarının birbiri yerine kullanımından dolayı bu iki kavramın akde etkisi konusu genellikle karma bir biçimde incelenmektedir (Dönmez, 1993: 221). Tıpkı gararda olduğu gibi (İbn Rüşd, 1995: 125), cehâlet kavramı için de aşırı, orta ve az şeklinde üçlü bir tasnif yapılmaktadır (Ebû Zehra, 1996: 259; Dönmez, 1993: 221; Kösemehmet, 2012: 42). Bunlardan birincisi yani aşırı cehâlet (cehâlet-i fâhişe), taraflar arasında çekişmeye yol açması kuvvetle muhtemel olan durumları kapsamaktadır (Kâsânî, 1974: 156). İslam hukukçuları bu tür cehâletin akdin sıhhatine engel olduğu hususunda ittifak etmişlerdir (Çalış, 2013: 429). Örneğin sürü içerisinde mutlak olarak ve belirlemeden bir koyunu satmak fâsit bir alışveriştir. Çünkü sürünün içerisinde cılız koyun da etli koyun da bulunur. Satılan koyun belli olmadığı için müşteri etlisini almak isteyecek, satıcı ise cılızını vermek isteyecek ve arada çekişme başlayacaktır. Ancak alışveriş başında koyun belirlenmiş olsaydı böyle bir niza olmayacaktı (Kösemehmet, 2012: 43; Çeker, 1999: 102). Cehâletin akdin sıhhatini zedelediği durumlarda İslam hukukçularının çoğunluğuna göre tek dereceli bir geçersizlik yaptırımı uygulanmakta ve hepsi için eş anlamlı olarak bâtil veya fâsit terimleri kullanılmaktadır (Dönmez, 1993: 221). İkinci derece yani orta cehâlet (cehâlet-i mutavassıta) ise “birinci veya üçüncü gruba katılması hususunda ihtilâf edilen (Karâfi, 1998: 323) durumları içermektedir”. Örneğin, başak olgunlaşmadan buğdayın satışı (Kösemehmet, 2012: 43). Çekişmeye yol açmayacağı kuvvetle muhtemel olan durumlar ise az cehâlet (cehâlet-i yesîra) olarak tasnif edilmektedir ve bu tür bir

cehâlet yine ittifakla kabul edildiği üzere akdin sıhhatine engel değildir (Dönmez, 1993: 221; Kösemehmet, 2012: 43). Örneğin, ev aylık bedelle kiralanır ancak ayların gün sayıları birbirinden farklıdır (Kösemehmet, 2012: 43).

Garar ve cehâlet, akitlerde tarafların mallarının zayı olmasına engel olmak için yasaklanmıştır (Karâfi, 1998: 256). Tüm bunlar göz önüne alındığında garar ve cehâlet yasağının, akitlerin karşılıklı rızaya ve şeffaflığa dayanması gerekliliğine binaen getirildiği yorumunu yapmak mümkündür.

1.2. Risk ve Belirsizlik

Risk ve belirsizlik kavramları iktisat terminolojisinde sıkça kullanılmaktadır. Kavramlar sık kullanımının yanı sıra her kullanımında farklı bir tanımlama ihtiva etmesi açısından da önemlidir. İktisadi literatürde kavramlara ait belli tanımlar olmasına rağmen ortak tek bir tanımdan söz edilememektedir.

Risk ve belirsizlik kavramında ilişkin çeşitli tanımlar olmakla birlikte üzerinde ittifak edilen Frank H. Knight (1921) tarafından yapılan tanımdır. Knight 1921’de kaleme aldığı çalışmasında, risk ve belirsizlik kavramları arasındaki farklılığı ortaya koymaya çalışmaktadır. Knight’a göre temel fark, “risk ölçülebilirken, belirsizliğin ölçülemez olması”dır. Bu çalışma dışında, Keynes’in “Treatise on Probability” ve Hutchison’ın “Note on Uncertainty and Planning” eserlerinde ve Shackle’ın birçok eserinde belirsizlik kavramı üzerine çalışmalar mevcuttur (Alada, 2000).

Risk ve belirsizlik kavramları çeşitli alanlarda farklı yönleriyle ele alınmıştır. Peter Byrne (2014) ilk basımı 1984 yılında yapılan çalışmasında risk ve belirsizlik kavramını emlak piyasası açısından ele almaktadır. Son dönem davranışsal iktisat üzerine yapılan çalışmaların yoğunlaşması ve nöro-ekonomi gibi araştırma alanlarının oluşması risk ve belirsizlikle ilgili bu gibi çalışmaların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu tür araştırmalara örnek olarak gösterilebilecek çalışmalarda (Heilman vd., 2010: 257-265; Andersen vd., 2008) daha çok insanların risk ve belirsizlik anlarında duygu ve davranışlarındaki değişimi ve bunun karar vermedeki etkisini incelemektedir. Bu çalışmaların dışında risk ve belirsizliğin ölçülebilir olup olmadığı ve nasıl yapılacağına dair çeşitli çalışmalar (Robison ve Fleisher, 1921: 34-51; Tversky ve Fox, 1995: 269) yapılmıştır. Bunların yanı sıra, sosyal teorilerde risk ve belirsizlik kavramların çeşitli kullanım alanları bulunmaktadır ve bunların değerlendirildiği çalışmalar (Zinn, 2008) önem arz etmektedir.

Riskin ve belirsizliğin tanımlarına dair çeşitli akademik yazınlarda farklı kullanımlar vardır. Genel itibariyle, risk, bir tehlikenin ortaya çıkma olasılığıyla ilgilidir. Bu yönüyle riskin iki boyutu bulunmaktadır: Birincisi “tehlike”, ikincisi “olasılık”. Belirsizliğin tanımlaması ise risk ile bağlantılıdır. Çünkü belirsizlik riski kapsamaktadır ve onun da iki boyutu bulunmaktadır: Birincisi “bilgisizlik” ve ikincisi “sürpriz-şok” (Yalçınkaya, 2004: 9).

Risk ve belirsizliğe ait tanımlamalar itibariyle, riskin ex-ante yani deney öncesi, belirsizliğin ise ex-post yani deney sonrası olduğu söylenebilir. Risk, dönem başında belli bir tehlikenin gerçekleşmesi olasılığına ilişkin hesaplama yaparak öngörülebilmektedir. Belirsizlik ise, ancak şok ortaya çıktığında anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla, deney sonrası yani ex-post olması sebebiyle, belirsizlikte öngörülemezlik ve dolayısıyla önlem alınmaz olma özelliği ön plana çıkmaktadır (Yalçınkaya, 2004: 9-10). Riskin ana kaynağı belirsizlik, belirsizliğin en temel kaynağı ise geleceğin tam olarak bilinmemesidir (Saraç, 2017: 122).

Genel itibariyle riskte bilgi varken, belirsizlikte ise bilgisizlik mevcuttur. Bu kavramların özü itibariyle İslam hukukunda yer alan garar ve cehâlet kavramlarına benzerlik gösterdiği açıktır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde risk ve belirsizlik kavramının literatürdeki kullanımına değinilecek olup son bölümde ise kavramların kullanım alanları karşılaştırılarak ele alınacaktır.

1.2.1. Risk Kavramı ve Kullanım Alanları

Garar ve cehâlet kavramlarına nispetle risk ve belirsizlik kavramlarına ait literatür oldukça zengindir. Bu yüzden literatür belli kriterlerle sınırlandırılmıştır. Bu bölümde elde edilen literatür incelenerek risk ve belirsizlik kavramlarını ne şekilde ele aldıkları tespit edilmekte ve risk-belirsizlik kavramları için genel bir sınır çizilmeye çalışılmaktadır.

Elde edilen çalışmalarda risk kavramı belirsizlik kavramına nispetle daha çok kullanılmaktadır. Bunun sebebi, risk kavramının tanımsal olarak ölçülebilir kabul edilmesi ve dolayısıyla araştırmaya daha fazla olanak sağlamasıdır. Risk ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça farklı kapsamlara sahiptir. Literatür

taramaları neticesinde çalışmaların üç ana kategori üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiş olup kavramlar, bu kategoriler altında ele alınmıştır. Bu kategoriler; finansal risk, risk algısı ve risk yönetimidir.

Finansal risk bağlamında ele alınan çalışmalar oldukça çeşitlidir. Rokhmawati (2019) çalışmasında, *“Bankaların etkin faiz oranı, risk yönetimini ve bu kurumların riske maruz kalmasını kontrol ederken gelirlerini en üst düzeye çıkarmada önemli bir faaliyettir”* ifadeleriyle risk kavramının gelire olan pozitif etkisine dikkati çekmektedir. Atesoglu ve Meral (2019: 295-298), bankacılık işlemleri gerçekleştirilirken yaşanabilecek çok sayıda riskle karşı karşıya kalındığına ve bezen masum, bazen kötü niyetli nedenlere dayanan bu risklere karşı önceden tedbir alınmasının gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır. Çetinkaya (2019), *“Kredi riski yönetim felsefesi sürekli riskten uzak durma amacına dayanmazken, söz konusu riskin ölçülebilir olması daha önemlidir.”* ifadeleriyle riskin ölçülebilir olmasını ve riskten kaçınmanın gerekli olmadığını ifade etmektedir. Ghafoori, Akbari ve Farzam (2018) tarafından, bankalardaki risk yönetiminin etkin bir şekilde yönetilmemesi durumunda mali sıkıntılar yaşanacağı ortaya konulmaktadır. Bayrakdaroglu ve Kuyu (2018) çalışmalarında finansal risk toleransı kavramını *“bir kişinin kendini rahat hissettiği riske maruz kalma seviyesi ve bir yatırımcının yatırım portföyünde kabul etmeye istekli olduğu risk düzeyinin tahminidir.”* olarak tanımlamaktadır. Çelik ve Manan (2018) tarafından gayrimenkul yatırım ortaklıkları üzerinden yapılan çalışmada, riske ilişkin değişkenlerin anlamlı bir şekilde firma performansını etkilediği tespit edilmektedir. Özpinar, Özman ve Doru (2018) tarafından ise kredi riskine dair; *“bir bankanın kredi müşterisinin (ya da kendisiyle bir anlaşmaya taraf olanın anlaşma koşullarına uygun biçimde yükümlülüklerini karşılayamama olasılığı”* tanımlaması yapılmaktadır. Tepeli'nin (2017) halka açık olmayan anonim şirketler üzerinden ele aldığı çalışmasında, sistematik risk ölçüleri ve hisse senedinin endekse karşı duyarlılığını gösteren beta katsayısının işletmelerin değerinin tespitinde önemli olduğu yargısı yer almaktadır. Uğur ve Bingöl (2017) tarafından Borsa İstanbul'da işlem gören imalat sanayine ait hisse senetleri üzerinden yapılan araştırmada, riske maruz değer *“finansal bir portföyün belirlenen bir yatırım dönemi içinde ve verilen bir güven düzeyi içerisinde kaybedebileceği maksimum para değeri”* olarak tanımlanmaktadır. Uğur (2016) vergi denetimi üzerine yaptığı çalışmasında risk analizini *“her türlü bilgi, veri ve istatistiği toplamak suretiyle oluşturulan Risk Analiz Sistemi üzerinden mükelleflerin faaliyetlerinin gruplar ve sektörler itibarıyla analiz edilmesi, mukayeseler yapılması ve bu suretle risk alanlarının tespit edilmesi faaliyeti”* olarak tanımlamaktadır.

Finansal risk kapsamında değerlendirilen çalışmalarda risk kavramının ölçülebilir olması ön plandadır. Yapılan çalışmalarda riskin hesaplamasına yönelik uygulanan yöntemlere güven yüksek düzeydedir. Yapılan çalışmaların sonuçları bu varsayım üzerinden yapılmaktadır.

Risk ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğu finansal risk kapsamında olurken risk algısı ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Polat M. ve Polat L. (2019) akademisyenler üzerine yaptıkları araştırmada zihinsel muhasebenin (maliyet ve fayda, batık maliyet, ekonomik etki, güncel hesap) risk algısı (zarar ve kazançlar) üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Kanlıoğlu (2019) davranışsal iktisadi merkeze alarak insanlardaki risk algısının “Beklenti Teorisi” ile açıklanabilir olduğunu Daniel Kahneman ve Amos Tversky'e referansla açıklamaktadır. Yıldız (2017) algılanan riski *“tüketicilerin satın alma kararlarının tahmin edemedikleri sonuçları meydana getirdiği zaman karşılaşacakları belirsizlikler”* olarak ele almaktadır. Karataş Yücel ve Yücel (2017) çalışmalarında işletme bilimi açısından riski *“cesaret etmek, üstlenmek, girişim, ekonomik başarı umudu”* olarak tanımlamaktadırlar. Üstün ve Kılıç (2017) örgütlerdeki güvenin örgütsel yenilik yönelimi ve risk alma eğilimine olan etkisini araştırdıkları çalışmada risk alma eğiliminin yenilik yönelimine göre daha fazla etkili olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Arslan vd. (2017) çalışmalarında turizm gelirleri bağlamında destinasyona yönelik talebi etkileyen faktörlerden biri olan turistlerin risk algılarını incelemektedirler. Bu çalışmada *“kendini risk alan biri olarak tanımlamayan ya da nadiren yeni bir şeyi deneyen ve daha önce tanımadığı bir destinasyonda tatil yapma fikrinden mutluluk duymayan potansiyel turistler arasında destinasyon seçimi bakımından yenilik arama davranışının düşük olduğu tespit edilmekte ve bu kişiler için riskten kaçınma arttıkça, yenilik arama davranışının azaldığı”* sonucuna ulaşılmaktadır.

Risk algısı kapsamında değerlendirilen çalışmalarda risk kavramının belirsizlik yönüne daha çok vurgu yapılmaktadır. Riskin gelecekteki belirsizlikleri karşıladığını ve buna maruz kalan kişiler açısından olumsuz etki bıraktığına vurgu yapılmaktadır.

Risk yönetimi ile ilgili yapılan çalışmalar literatürde oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Adiloğlu ve Öner (2019) kurumsal risk yönetiminin etkinliğini sağlamada iç denetimin rolünü ele aldıkları çalışmalarında,

kurumsal risk yönetimini “işletme adına önemli olan iş risklerinin yönetimi için, gerekli yetkinliklerin uygunluk seviyesini sürekli olarak daha iyiye götüren bir yapıyı hedefleyen yaklaşım” olarak ele almaktadır. Ofluglu, Baki ve Ar (2019) doğal afetler ve risklerine yönelik yaptıkları çalışmalarında, risk unsurlarını belirlemenin afet lojistiği uygulamalarının etkinliğini artıracığı ve afetin olumsuz etkilerini azaltacağı yargısına ulaşmaktadırlar. Yeşilyaprak’ın (2019) çalışmasında, politik risklerden koruyan bir araç olarak yatırım sigortasının işlevi ele alınmakta ve politik risk “ev sahibi ülkedeki zayıf sosyal yapı, politik kurumlar ve siyasi istikrarsızlıktan kaynaklı olarak, yatırım öncesinde öngörülemeyen, yatırıma zarar veren, kaynağı ne olursa olsun, politik saikle gerçekleştirilen her türlü eylem” olarak tanımlanmaktadır. Çetin ve Pamukçu (2019) çalışmalarında, risk odaklı iç denetim kavramını “kurumun risk uygunluk seviyesi ile iç kontrol ve risk yönetim sisteminin varlığı esas alınarak şekillendirilmesini hedefleyen bir yaklaşım” olarak tanımlamaktadırlar. Sakouili ve Chroqui (2019) İslami bankalar üzerine yaptıkları çalışmalarında, İslami finansın çeşitli bankacılık ürünleri için uygulanabilir hale getirdiği bir dizi risk yönetimi aracı elde ettiği sonucuna ulaşmaktadırlar. Gökçen ve Yelken (2019) holdingler üzerine yaptıkları çalışmada “risk yönetimi sadece belirlenen bir çevrede potansiyel risklere göre iş süreçlerini risk odaklı yapılandırmak ve yönlendirmek değil, aynı zamanda risklerin amaçlara uygun şekilde yönetilmesi” yargısına varmaktadırlar. Özdemir’in (2018) kamu-özel sektör iş birliğinde risk yönetimini incelediği çalışmasında, riskin tanımlanamadığı veya ölçülemediği durumlarda sözleşme üzerinde anlaşmazlıklar çıkacağı belirtilmektedir. Kırıl (2018) çalışmasında “henüz kurumsallaşmanın erken aşamalarında bulunan bir kurum veya işletmede kurumsal risk yönetiminin tartışılıyor olması, ‘köy kahvesinde soğuk füzyon tartışma’nın ötesinde bir anlam taşımayacaktır” ifadelerine yer vermekte ve kurumsal risk yönetimi kavramının barındırdığı riskleri ele almaktadır. Demirelli ve Gürcan’ın (2018) finansal kurumlar olan bankalarda ticari kredilendirmeye yönelik yöntemlerinin incelendiği çalışmalarının sonuçlardan birisi de “Firmaların rating puanlarının aynı olmasına karşılık firmalardan birisinin güvenli, birisinin olumsuz ve bir diğeri de olumlu olmasına karşılık riskli bulunmuştur”dir. Sogue ve Akçaöz (2017) tarım sektöründeki risk yönetimini ele aldıkları çalışmalarında riske dair “olumsuz bir sonuca ve aynı zamanda olumlu bir sonuca da yol açabilir” ifadelerine yer vermektedir. Kaya ve Uzay (2017) işletmelerin sürekliliğini tehdit eden başlıca riskleri tespit etmeyi amaçladıkları çalışmalarında “Riskin en önemli özelliğinin geleceğin belirsizliğinden kaynaklanıyor ve hızlı bir şekilde değişiyor olması” ifadesine yer vermektedirler. Özçetin (2017) çalışmasında süt üretim işletmelerinde risk yönetimini ele almakta ve risk yönetimini “kurumun hedeflerine ulaşmasını engelleyecek risklerin belirlenmesi, azaltılması ve başarıya ulaşmasını sağlayacak fırsatların ortaya çıkarılması süreci” olarak ele almaktadır. Aksoy Hazır (2017) Almanya ve Türkiye mevzuatında yer alan risk raporlanmasını incelediği çalışmasında risk raporlanmasını “şirketlerin risk yönetimi süreçleri çerçevesinde uyguladıkları riskin tespit edilmesi ve değerlendirilmesi ile bu risklere yönelik alınacak tedbirlerin uygulama aşamalarının raporlanması” olarak tanımlamaktadır. Ertan, Arsoy ve Kılınçarslan (2017) Borsa İstanbul’da işlem gören imalat işletmelerinin kurumsal risk yönetimi olgunlaşma seviyelerinin, finansal performansları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarında, işletmelerin kurumsal risk yönetimi olgunlaşma seviyeleri ile varlık kârlılıkları ve öz sermaye kârlılıkları arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmektedir. Görmen ve Korkmaz (2017) “organizasyonlarda kurumsal risk yönetim uygulama derecesinin anlaşılmasına ve mevcut kurumsal risk yönetim uygulamalarının geliştirilmesine yardımcı olacak bir çerçeve sunma” amacı taşıyan çalışmalarında kurumsal risk yönetimini “işletmeyi etkileyebilecek potansiyel olayları tanımlamak, riskleri işletmenin kurumsal risk alma profiline uygun olarak yönetmek ve işletmenin hedeflerine ulaşması ile ilgili olarak makul bir derecede güvence sağlamak amacı ile oluşturulmuş, kurumun tümünde uygulanan sistematik bir süreç” olarak ele almaktadır. Yılmaz (2017) işletmeler açısından önemli bir risk olan politik risk ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmayı amaçlanan çalışmasında politik riski “yabancı yatırımcıların bir politik gelişmeye bağlı olarak (savaş, isyan, politik şiddet, hükümet politikası değişikliği gibi) sahiplik haklarını ve şirket davranışlarını etkileyecek faaliyet koşullarındaki değişiklikler” olarak ele almaktadır.

Risk yönetimi kapsamında değerlendirilen çalışmalarda, riskin ölçülebilir olma meselesi ele alınmış ve bunun nasıl ve ne şekilde yönetileceği üzerinde durulmuştur. Çalışmaların birçoğu risk yönetiminin önemine değinmektedir. Ayrıca çalışmalarda, başarılı bir risk yönetiminin risk ile ilgili endişeleri bertaraf etmenin yanı sıra pozitif sonuçlar doğuracağına dair beklentiler mevcuttur.

1.2.2. Belirsizlik Kavramı ve Kullanım Alanları

Çalışmalarda belirsizlik kavramına çok sık rastlanmamaktadır. Bunun nedeni kavramın literatürde ölçülemeyen ve bilinmezlik içeren bir anlamı karşılaması olabilir. Bilinmezlikle ilgili çalışmalar ayrıca kategorize edilmemiştir.

Fayganoğlu (2019) bilgi yoğun örgütler üzerine yaptığı kavramsal çalışmasında belirsizliği “*gelecekte yaşanacak olaylarla ilgili bilgi eksikliği*” olarak tanımlamaktadır. İğdeli (2019) ekonomik belirsizlik ve doğurganlık arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada belirsizliği “*olasılık dağılımının tam olarak bilinemediği bir durum*” olarak ele almaktadır. Gürgün (2019) çalışmasında belirsizlik ölçütü tespit etmekte ve yürüttüğü çalışmanın sonucunda belirsizlik şoklarının ekonomik aktivitede düşüşe enflasyonda ise yükselişe neden olan arz şoklarına benzerlik gösterdiğini tespit etmektedir. Hamurkaroğlu, Özkan ve Değirmenci (2018) bireylerin risk gibi değişkenler altında hisse senedi seçimini araştırdıkları çalışmada “*Karar analizindeki risk kavramının içgörüsünde, karar vericinin eylem seçimini belirleyen iki ana faktör vardır: belirli bir eylemi gerçekleştiren karar vericinin beklenen faydası ve durumun belirsizliğinden kaynaklanan sonuçların belirsizliğidir*” ifadelerine yer vermektedirler. Altuntaş, Sarıkovanlık ve Meral (2017) finansal piyasalarda belirsizlik durumunda yatırımcıların karar verme durumunu araştırdıkları çalışmada “*hisse senedi fiyatlarının tüketici beklentileri ve yatırımcı düşüncelerinden etkilenmesi beklenmektedir*” sonucuna ulaşmaktadır.

Belirsizlik kapsamında değerlendirilen çalışmalarda, kavramın risk ile arasında yer alan “ölçülemezlik” farkının oldukça yerleşik olduğu görülmektedir. Belirsizlik ile ilgili yapılan çalışmalarda varsayılan bilgilerin tartışılabilir veya yanlışlanabilir olduğuna vurgu yoğunudur.

Risk ve belirsizlik ile ilgili yapılan çalışmalardan hareketle bu iki kavrama dair genel bir çerçeve çizecek olursak: Risk, gelecekte varsayılan bir durumun gerçekleşme ihtimalidir ve ölçülebilirdir. Belirsizlik ise gelecekle ilgili bilinmeyen her şeydir ve ölçülemezdir. Risk, kimi piyasalar ve durumlarda cesaret gösterenler için önemli bir ödül sunmaktadır. Ayrıca ölçülebilir olması gelecekteki ödülün büyüklüğü veya zararın hesaplanarak buna göre karar verme seçeneğini de beraberinde getirmektedir. Risk, yönetilebilir bir kavramdır ve doğru yönetildiği takdirde riskin olumsuz koşullarından kaçınmanın yanı sıra kurumlar, piyasalar için pozitif sonuçlar vermektedir. Bunun yanı sıra risk beklentisi kişiler üzerinde olumsuz etki bırakmaktadır. Belirsizlik ise hem kişiler hem de sistemler açısından olumsuz bir anlam taşımaktadır.

SONUÇ

Akademik yazın, kavramlar ve onlara atfedilen manalar çerçevesinde şekillenir. Meseleleri bağlamında anlayabilmek, kavramları zihnimize doğru yerleştirebilmekle yakından ilişkilidir. Bu anlamda çalışmamızda iki ana bilim dalını yakından ilgilendiren dört temel kavrama yer verilmiştir. İslam hukuku literatüründe yer alan garar ve cehâlet kavramları ile İktisat literatüründe bulunan risk ve belirsizlik kavramları ele alınmıştır. Bu kavramların birbirleri yerine kullanılabilirliği; çalışmamızın ana temasını oluşturmaktadır.

Literatür taramaları neticesinde gararın belirsizlik durumu olduğu hususunda görüş birliği olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra garar, bulunduğu işlemlerin sıhhatini etkilemekte ve haksız kazanca yol açtığı için garar yasağı bulunmaktadır. Cehâlet ise, bilinmezlik durumu olarak tanımlanmakta ve işlemlerde bulunduğu yer itibarıyla farklı sonuçlara yol açabilmektedir.

İslam hukukunda akitler karşılıklı rıza ve güvene dayalı olarak kurulmalıdır. Bu sebeple tarafların, yapacakları muameleler hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla, belli bir derecenin üzerindeki belirsizlik olarak nitelendirilen garar ve bilinmezlik olarak nitelendirilen cehâlet, buldukları durumlara göre muameleleri geçersiz kılabilirlerdir.

Literatür taramalarında risk genel anlamda, gelecekte varsayılan bir durumun gerçekleşme ihtimalidir ve ölçülebilirdir. Ayrıca risk, yönetilebilen bir durumdur. Riskin bilinebiliyor olması, bireyler üzerindeki olumsuz etkileri yok etmeye yeterli değildir. Belirsizlik ise, gelecekle ilgili bilinmeyen her şeydir. Bu kavram, bireyler açısından da sistemler açısından da olumsuz bir anlam ifade etmektedir.

Risk kimi piyasalar ve durumlarda cesaret gösterenler için önemli bir ödül sunmaktadır. Ayrıca riskin ölçülebilir olması, gelecekteki ödülün büyüklüğü veya zararın hesaplanarak buna göre karar verme seçeneğini de sunmaktadır. Kapitalist piyasalarda sistem, bireyleri risk alma konusunda

cesaretlendirmektedir. Belirsizlik ise, geleceğe dair net bir bilinmezlik içerdiğinden dolayı ne bireyler ne de piyasalar tarafından olumlu karşılanmamaktadır.

İslam hukukundaki garar kavramı, iktisat literatüründe yer alan belirsizlik kavramı ile benzer görünmektedir. Garar, bir işlemin konusundaki belirsizliği ifade ederken; belirsizlik kavramı gelecekte yaşanacak olaylarla ilgili bilgi eksikliği olarak tanımlanmaktadır. Bu iki kavramın ortak paydası geleceğe dair bir olay ve işleme dair bilinmezlik olmasıdır. Ancak garar, İslam hukukunda muamelat alanında kullanılmakta ve akdin sıhhatine etki etmektedir. Belirsizliğin ise daha genel bir kullanımı vardır. Garar kavramı gibi herhangi bir durum veya işlemin sonucuna etkisi yoktur.

İslam hukukunda cehâlet, mevcut durum veya olaylarla ilgili kısmî bilgisizlik anlamına gelmektedir. Risk ise gelecekte olması muhtemel olayların gerçekleşme ihtimalidir. Risk, ölçülebilen ve ölçülemeyen olarak ayrılmaktadır. Fakat literatürde daha çok ölçülebilir olma durumu ele alınmaktadır. Bu iki kavramın ortak paydası kısmi bilgiye sahip olunabilme ihtimalidir. Ancak cehâlet, muamelat fıkında kullanıldığı üzere; akitlerin vasıflarındaki bilinmezlik halidir ve akitlerde istenmeyen bir durumdur. Risk ise, bulunduğu sistem ve ölçülebilir kabul edilmesi itibarıyla bireyleri veya kurumları teşvik edici bir yapıya sahiptir.

Çalışmada garar-cehâlet ve risk-belirsizlik kavramlarının tanımlamalarına yönelik literatür taraması yapılmıştır. Tanımların içerik analizlerinin yanı sıra, çalışma neticesinden elde edilen diğer bulgu ise yapılan çalışmaların hacmi ve zamanına ilişkindir. Çalışma kapsamında yapılan literatür çalışması sonucunda, İslam hukukunda garar-cehâlet kavramlarına ilişkin literatürün çok geniş olmayıp İktisat literatüründe yer alan risk-belirsizlik kavramlarına ait literatürün oldukça geniş ve derin olduğu tespit edilmiştir. Kavramlara ait literatür zamansal olarak değerlendirildiğinde ise, garar-cehâlet kavramlarının klasik fıkıh literatürü içerisindeki hususlar arasında ele alındığı, dolayısıyla risk-belirsizlik kavramlarına ait çalışmalara göre daha önceki zamanlara dayandığı tespit edilmiştir. Garar-cehâlet kavramları risk ve belirsizlik kavramlarına göre daha az çalışmaya konu olmanın yanı sıra bu kavramlar özelinde yapılan çalışmaların zaman içerisinde arttığı görülmektedir.

İslam hukuku ve dolayısıyla İslam Ekonomisi haksız kazanca engel olmaya yönelik tedbirler almıştır. Garar ve cehâlet yasağı, sistemin bu yöndeki önlemlerindedir. Risk ve belirsizlik kavramı, klasik iktisadın içerisinde kendine yer edinmiş iki kavramdır. Bu kavramlar her ne kadar olumsuz çağrışıma sahip olsalar da sistem sebebiyle birey ve kurumları risk almaya teşvik etmektedir. Kapitalist sistemde toplumsal ilerlemeden ziyade bireysel zenginleşmeye vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan bireyler ne kadar riske girerse o kadar kazanç sağlamaktadır. Girişilen risklerin büyüklükleri veya toplumda karşılık bulacağı zararlar bu sistem için önemli değildir.

Bilginin İslamlaştırılması problemi, özellikle İslamî araştırmalar ile ilgili akademik alanların önünde durmaktadır. Bilginin İslamî olması veya İslam'ın bilgi haline getirilme çabası, kavramlar üzerinden yürütülmekte ve farklı alanlardaki kavramların İslamî karşılığı aranmaktadır. Bu yaklaşımın tersi de mevcut olup İslamî kavramların çeşitli akademik alanlarda bir karşılığı bulunmaya çalışılmaktadır. Çalışmamızda da elde ettiğimiz veriler doğrultusunda denilebilir ki kavramlar alanlara özgüdür. Aynı kavram farklı alanlarda zıt anlamlara gelebilmekte bu da olay ve hükümlerin yanlış netice ortaya çıkarmasına sebep olabilmektedir. Bu anlamda alanların kendi kavramları kullanılarak, farklı alanlarda ihtiyaç duyulan kavramlara ait özel çalışma ve araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bu noktada Hallaq'ın (2019: 277) kitabında "...Müslümanların muhatapların anlayabileceği bir sözlük geliştirmelerini gerektirir; diğer şeylerin yanı sıra, ahlaki düzenin her topluma uygun çeşitlerini kurmak için gereklilik bağlamı içinde hak kavramına kulak veren bir sözlük." ifadeleriyle dile getirdiği önerisi çalışmamızda elde edilen sonuçlar nispetinde bir kez daha vurgulanması gereken bir husus olarak ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü üzere, kavramlarda benzer yönler bulunmaktadır. Ancak, bu kavramların farklı iki sisteme ait olması ve sistemlerin farklı prensiplere dayanması bu kavramların birbirleri yerine kullanımlarına engel teşkil etmektedir. Zikredilen kavramların, kendi alanlarında kendi anlamlarıyla kullanılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed Cevdet Paşa. (1982). *Açıklamalı Mecelle: (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*. haz. Ali Himmet Berki. İstanbul: Hikmet Yayınları.

Akman, M. (2011) "Cehâletin Nedenleri ve Sorumluluktaki Etkisi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20: 173-205.

Aksoy Hazır, Ç. (2017) “Risk Raporlaması; Mevzuat ve Uygulama Açısından Almanya ve Türkiye Karşılaştırması”. *Muhasebe Bilim Dünyası*. 19/4: 981–1017.

Alada, A. D. (2000). *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Altuntaş, S. T., Sarikovanlık V. ve Meral N. (2017). “Effects of Expectations and Confidence Indices on Financial Markets”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 142–151.

Andersen, Steffen, Glenn W. Harrison, Morten I. Lau ve E. Elisabet Rutström. (2008). “Eliciting Risk and Time Preferences”. *Econometrica*. 76/3: 583–618. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0262.2008.00848.x>.

Apaydın, H. Y. (1995). “Fesad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 417-421, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Arslan, A., Boz, H., Yılmaz, Ö. ve Boz, B. (2017). “The Relationship Between Risk Avoidance and Novelty Seeking Behaviour in Destination Decision Making”. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*. 2/2: 162–171. <https://doi.org/10.24013/jomelips.365415>.

Çetin, A., Pamukçu, A. (2019). “İç Denetçilere Ait Demografik ve Sosyo-Ekonomik Faktörlerin İşletmelerde Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Risk Odaklı İç Denetime Etkisi”. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*. 2/1: 20–32. <https://doi.org/10.32951/mufider.515110>.

Ataman, G., Yelken, B. ve R. (2019). “Holdinglelerde İç Denetim Yapısı ve Bir Araştırma”. *Muhasebe ve Maliye Dergisi*. 2/2 : 155–177.

Bardakoğlu, A. (1992). “Bâtıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5:147-148, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Başol, G. (2008). “Bilimsel Araştırma Süreci ve Yöntem”. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. ed., Orhan Kılıç ve Mustafa Cinoğlu. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Bayındır, S. (2015). *Fıkhî ve İktisadî Açından İslamî Finans*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Bayrakdaroğlu, A. ve Kuyu, E. (2018). “Farklı Demografik Profillerdeki Kadınların Yatırım Kararlarına İlişkin Finansal Risk Algılarının İncelenmesi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5/3: 705–724. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.414065>.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. (1981). *Sahîh-i Buhârî*. nşr. Şaban Kurt. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Byrne, P. (2014). *Risk, Uncertainty and Decision-Making in Property Development*. New York: Routledge.

Çalış, H. (2013). “Borçlar Hukuku”. *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları.

Çeker, O. (1999). “İslam Hukukunda Akitler”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Çelik, Ş. ve Manan, M. T. (2018). “Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Risk ile Performans İlişkisi”. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi* 1: 60–79.

Çetinkaya, H. (2019). “Bankacılık Sektöründe Kredi Riskinin Temel Belirleyicilerine Yönelik Ampirik Bir Çalışma”. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*. 6/2: 121–134. <https://doi.org/10.26650/jepr599442>.

Dalgın, N. (2010). “Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. İslam İktisadı Özel Sayısı/16: 77-110.

Đarîr, es-Şiddîk Muhammed el-Emîn. (1995). *el-Ğarar ve eseruhu fi'l-uğûd fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Cidde: Dallah Albaraka Yayınları.

Döndüren, H. (2016). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.

Dönmez, İ. K. (1993). “Cehâlet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 219-222, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dönmez, İ. K. (1996). “Garar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 366-371, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ebû Zehra, M., (1996). *el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-akd fi'ş-şer'iatü'l-İslâmiyye*, Kahire.

- Demirelli, E., Gürcan, A ve M. (2018). “Kredilendirmede Risk Analizi ve Aktif Kredilendirme Sistemi”. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*. 1/1: 171–183.
- Erdoğan, M. (2016). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ertan, Y., Poroy Arsoy, A. ve Bora Kılınçarslan, T. (2017). “Kurumsal Risk Yönetimi Olgunlaşma Seviyesinin Finansal Performansa Etkisi: Türkiye Örneği”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 76: 139–156. <https://doi.org/10.25095/mufad.400226>.
- Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu. (2018). “Garar”. *Faizsiz Finans Standartları*. Çev., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Fayganoğlu, P. (2019). “Bilgi Yoğun Örgütler Öznesinde Örgütsel Güç ve Örgüt İçi Koalisyon Kavramları”. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*. 5/2: 119–138.
- Gamal, M. A.. (2001). “An Economic Explication of The Prohibition of *Gharar* in Classical Islamic Jurisprudence”. *Islamic Economic Studies*. 8/2: 29-58.
- Ghafoori, N., Akbari, M. ve Mohammad Farzam, F. (2018). “Operasyonel Risk Yönetiminin Bankalarda Ortaya Çıkan Finansal Riskler İle İlişkisi”. *Sakarya İktisat Dergisi*. 7/4: 18–36.
- Görmen, M. ve Korkmaz, G. (2017). “Kurumsal Risk Yönetimi (Kry) Olgunluk Düzeyi”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7/14: 283–310. <https://doi.org/10.29029/busbed.325122>.
- Gürgün, G. (2019). “Estimating Effects of Uncertainty on the Turkish Economy”. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 19/1: 30-53.
- Güney, N. (2010). “İslam Borçlar Hukukunda Satım Akdinin Konusuna Dair Cehâlet ve Akde Etkisi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 16: 491-502.
- Güney, N. (2013). “Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar”. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Hallaq, W. b. (2019). *İmkânsız Devlet*. Çev., Aziz Hikmet. İstanbul: Babil Kitap.
- Hamurkaroğlu, C., Özkan, D. ve Değirmenci, S. (2018). “Normalleştirilmiş Beklenen Fayda-Entropi Risk Ölçümüne Dayalı Hisse Senedi Seçimi ve Karar Modeli”. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*. 2/1: 47–65.
- Heilman, R. et al. (2010). “Emotion Regulation and Decision Making Under Risk and Uncertainty”. *American Psychological Association*. 10/2: 257–265. <https://doi.org/10.1037/a0018489>.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris el-Kazvîni er-Râzî. (1979). *Mu‘cemü mekâyîsi’l-luğa*. Thk., Abdusselam Muhammed Harun. 6 Cilt. Beyrut.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-Arab*, 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Rüşd, Ebu’l-Velîd Muhammed b. Aḥmed. (1995). *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-mukteşid*. Thk., Hâlid el-Attâr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- İğdeli, A. (2019). “Ekonomik Belirsizlik ve Doğurganlık Hızı Arasındaki İlişki: Türkiye için ARDL Analizi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 8/1: 359–381.
- Kamali, M. H. (2002). *Islamic Commercial Law An Analysis of Futures and Options*. Kuala Lumpur: Ilmiah Publishers.
- Kanlıoğlu, M. B. (2019). “İktisatta Yeni Bir Yaklaşım: Davranışsal İktisat”. *Journal of International Banking Economy and Management Studies*. 2/1: 103–116.
- Karâfî, Ebu’l-Abbâs Şehâbeddîn Aḥmed b. İdrîs. (1998). *el-Furûk*. Thk., Halil el- Mansûr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Kütübi’l-İlmiyye.
- Karaman, F. vd. (2009). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, H. (2009). *Mukayeseli İslam Hukuku II*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karataş, Y., Yücel, E ve E. (2017). “Ergen Bireyselleşme ve Ayrılmasının Tüketici Risk Algısı Üzerine

Etkisi”. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi* 1/2: 154–168.

Kâsânî, Ebû Bekir Alâuddîn b. Mes’ûd. (1974). *Bedâ’i ‘u’s-sanâ’i fî tertîbi ‘ş-şerâi’*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2. Basım.

Kaya, H. P. ve Uzay, Ş. (2017). “The Risks That will Threaten Going Concern and Control Recommendations: Case Study On SMEs”. *The Journal of Accounting and Finance*: 46–65.

Kıral, H. (2018). “Kurumsal Risk Yönetiminin Riskleri”. *Denetim*. 8/18: 5–14.

Knight, F. H. (1964). *Risk, Uncertainty and Profit. Series of Reprints of Scarce Tracts in Economic and Political Science*. New York: Reprints of Economic Classics.

Kösemehmet, B. (2012). “İslam Hukukuna Göre Akitlerde Cehâlet (Bilinmezlik) ve Akde Etkisi”. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Meral, Y. ve Atesoglu, N. E. (2019). “Risk Categories of BASEL II and Applications of Operational Risk in Banks”. *Pressacademia*. 9/9: 295–298. <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2019.1107>.

Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. (1981). *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ofluoglu, A. vd. (2019). “Determining of Disaster Logistics Risks Based on Literature Review”. *Journal of Management, Marketing and Logistics*. 6/1: 1–9. <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2019.1029>.

Öner, S. ve Adiloğlu, B. (2019). “İşletmelerde Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Denetime Farklı Bir Bakış Açısı: 5S Uygulaması”. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*. 61: 67–82. <https://doi.org/10.26650/med.2019592032>.

Özçetin, N. (2017). “Süt Üretim İşletmelerinde Risk Yönetimi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4/2: 125–137.

Özdemir, H. (2018). “Kamu-Özel Sektör İşbirliğinde Risk Yönetimi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”. *Journal of Politics, Economy and Management*. 1/2: 28–40.

Özpınar, Ö. vd. (2018). “Kredi Temerrüt Takası (CDS) ve Kur-Faiz İlişkisi:Türkiye Örneği”. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*. 2/4: 31–45.

Polat, L. ve Polat, M. U. (2019). “Mental Accounting and Risk Perception in the Context of Behavioral Finance: An Empirical Study in Marmara University, Turkey”. *Journal of Research in Business*. 1/4: 18–34. <https://doi.org/10.23892/jrb.2019453292>.

Robison, L. J. ve Fleisher, B. (1921). “Risk: Can We Model What We can’t Define or Measure?”. *Risk Management Strategies for Agricultural Production Firms: Perspectives and Research Issues*. 34–51.

Rokhmawati, A. (2019). “Interest Rate Risk of Banking Sector: The Effect of Maturity Gap on Net Interest Income in Indonesia”. *Pressacademia*. 6/1: 19–31. <https://doi.org/10.17261/pressacademia.2019.1025>.

Saati, A. (2003). “The Permissible *Gharar* (Risk) in Classical Islamic Jurisprudence”. *JKAU: Islamic Economics*. 16/2: 3-19.

Sakouili, A. ve Chroqui, R. (2019). “Risk Management of Financial Instruments in Islamic Banks: an Overview”. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*. 1: 20–39. <https://doi.org/10.25272/ijisef.419518>.

Saraç, M. (2017). *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, İstanbul: İktisat Yayınları.

Sarı, M. (1980). *el-Mevârid Arapça Türkçe Lugat*. İstanbul: Bahar Yayınları.

Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Sehl. (1993). *el-Mebşût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Mârife.

Sicistânî, Süleyman b. Eş’as Ebû Dâvûd. (1981). *Kitâbu’s-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sogue, B. ve Akçaöz, H. (2017). “Risk Management in Agriculture: Examples from Some Countries”. *Tarım Ekonomisi Dergisi*. 23/1: 69–84. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.325621>.

Suwailem, S. (2000). “Towards an Objective Measure of *Gharar* in Exchange”. *Islamic Economic Studies* 7/1-2: 61-102.

- Tepeli, Y. (2017). “Halka Açık Olmayan Anonim Şirketlerde Sistemik Risk Ölçütü Beta Katsayısının Tahmin Edilmesi: Turizm Sektörü Uygulaması”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 75: 155–170. <https://doi.org/10.25095/mufad.399900>.
- Tunç, H. (2013). *Katılım Bankacılığı, Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Tversky, A. ve Fox, C. R. (1995). “Weighing Risk and Uncertainty.” *Psychological Review*. 102/2: 269–283.
- Uğur, A. ve Bingöl, N. (2017). “BİST İmalat Sanayinde Riskin Ölçülmesi: Riske Maruz Değer Yöntemiyle Bir Uygulama”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 10/4: 271–284. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.339941>.
- Uğur, A. A. (2016). “Vergi Denetimi Etkinliğinde Risk Analizi Sisteminin Uygulanabilirliği (Gaziantep Halı Sektörü Üzerine Örnek Bir Uygulama)”. *International Journal of Public Finance*. 1/2: 122–145. <https://doi.org/10.30927/ijpf.319881>.
- Üstün, F. ve Kılıç, K. C. (2017). “Örgüte Duyulan Güvenin Örgütsel Yenilik Yönelimi ve Risk Alma Davranışı Üzerine Etkisi”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 10/2: 313–315.
- Yalçınkaya, Timuçin. “Risk ve Belirsizlik Algılamasının İktisadi Davranışlara Yansımaları”. *Muğla Üniversitesi İİBF Tartışma Tebliği*. 2004.
- Yeşilyaprak, Mehmet. “Yurt Dışı Yatırım ve Müteahhitlik İşlemlerinde Politik Risk Yönetimi”. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 21/1 (2019): 171–196.
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 1999.
- Yıldız, Selçuk Yasin. “İnternet Üzerinden Alışveriş Yapan Bireylerde Risk Algısı ile Memnuniyet ve Memnuniyetsizlik Etkileşimi”. *Pazarlama İçgörüsü Üzerine Çalışmalar*. 1/1/2 (2017): 32–40.
- Yılmaz, Yunus. “Sermaye Piyasasında İşletmeler Açısından Politik Riskin Değerlendirilmesi”. *International Journal of Management and Administration*. 1/2 (2017): 39–44.
- Zinn, J. O., (2008). *Social Theories of Risk and Uncertainty*. Malden: Blackwell Publishing.
- Zebîdî, Murtezâ Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Huseyni. (1974). *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Hüseyin Nassâr, 40 Cilt. Kuveyt.